

Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi: Bezmialem Valide Sultan Örneği

Handan Zülal Ersoy

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Türkiye

orcid.org/0009-0008-1527-553X

ror.org/05ryem72

handanzlal.ersoy79@gmail.com

Öz

Kişilik, insanın yaratılışından gelen özelliklerinin dış dünya ile etkileşime girmesi sonucu tutum ve davranışlarda ortaya çıkan yansımadır. Kişinin tutum ve davranışlarının tutarlılığı ise aklın önderliğindeki irade ile gerçekleşir. İradeyi kontrol eden unsurlar vardır. Hem içsel hem de dışsal olgu olan din de bu unsurlardan biridir. Dinin kontrolcü rolü, kişiliğin inşa sürecinde de aktif rol oynar. Dinin bu rolü insanın çocukluk ve ergenlik dönemlerinde daha etkilidir. Sonraki dönemlerde ise insanın kriz anlarında başvurduğu bir unsurdur. Cinsiyetlerin kişilik inşa sürecinde din faktöründen yararlanması farklılık gösterir. Kadın mizacının yumuşaklığı, kişiliğini din faktörüne daha açık hale getirir. Bu durum kadında samimi bir teslimiyet doğururken bütüncül bir kişilik de inşa eder. Bu nedenle kadının kişilik inşasında ve kriz anlarında dinden yararlanmasının etkinliği gelecekte sağlıklı şahsiyetlerin yetiştirilmesi için araştırılması gereken bir konudur. Yapılan literatür araştırmalarında kadın kişiliğini özel bir şahıs bağlamında ele alan çalışmalarla karşılaşılmanmıştır. Bu nedenle biz de bu çalışmayla hem alana katkı sağlamayı hem de dinin olumlu kontrolcü güç olarak kişilik inşasına etkisini değerlendirmeyi amaçladık. Bu bağlamda hayatı, farklı inançların, kültürlerin ve geleneklerin etkisinde dönemler içeren Bezmialem Valide Sultan'ın kişiliğini incelenmiştir. Edindiği çeşitli kimliklerde kişiliğini, bütüncül ve sağlıklı bir yapıya ulaştırmasında; dinin rolünü vurgulanmıştır. Hayatı boyunca yaptırdığı hayır vakıflarıyla din faktörünün kişilik inşasına etkisi bilimsel açıdan ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu hayır vakıflarından beş tane örnek seçilmiştir. Bunlar; Vakıf Gureba Hastanesi, Dārü'l-Ma'ârif,, Dolmabahçe Camii, Galata Köprüsü ve Terkos Gölü'dür. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılırken dökümanların incelenmesi tekniğine başvurulmuştur. Çalışmanın sonucunda, Bezmialem Valide Sultan ve hayır eserleri üzerinden; kişiliğin inşasında, dinin etkisinin olumlu olduğu anlaşılmıştır. Bu süreçte iradeyi kontrol eden temel unsur din olduğunda insanın tutarlı ve kalıcı tutum ve davranışlar sergilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Kişilik İnşası, Din, Kadın, Bezmialem Valide Sultan

Atıf Bilgisi

Ersoy, Handan Zülal. "Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi: Bezmialem Valide Sultan Örneği". *Tetkik* 5 (Mart 2024), 9-27. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1358502>

<i>Etik Beyan</i>	Bu makale, 3. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi: Bezmialem Valide Sultan" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir (Ersoy, Handan Zülal. "Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi: Bezmialem Valide Sultan". <i>TSBS Bildiriler Dergisi</i> 3 (2023), 75-78, https://doi.org/10.55709/TSBSBildirilerDergisi.384).
<i>Geliş Tarihi</i>	11 Eylül 2023
<i>Kabul Tarihi</i>	19 Aralık 2023
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Mart 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - Turnitin
<i>Etik Bildirim</i>	tetkik@okuokut.org
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Examining the Effect of Religion Factor on Self-Construction on A Woman: Example of Bezmialem Valide Sultan

Handan Zülal Ersoy

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Divinity, Department of Psychology of Religion, Ankara, Türkiye

orcid.org/0009-0008-1527-553X

ror.org/05ryemn72

handanzlal.ersoy79@gmail.com

Abstract

Personality is the reflection of a person's innate characteristics in attitudes and behaviors as a result of interaction with the outside world. The will achieve the consistency of a person's attitudes and behaviours under the leadership of the mind. There are elements that control this will. Religion, both an internal and external phenomenon, is one of these elements. The controlling role of religion also plays an active role in the self-construction process. This role of religion is more effective in a person's childhood and adolescence. In later periods, it is an element that people apply to in times of crisis. There are differences between genders in benefiting from the religious factor in the self-construction. The softness of female temperament makes her personality more open to religious factors. While this situation creates sincere submission in the woman, it also builds a holistic personality. For this reason, the effectiveness of women's use of religion in self-construction and in times of crisis is an issue that needs to be researched to raise healthy personalities in the future. In the literature research, no studies were encountered that addressed female personality in the context of a private person. Therefore, with this study, we aimed to contribute to the missing field and to evaluate the effect of religion on self-construction as a positive controlling force. In this context, we examined the personality of Bezmialem Valide Sultan, whose life included periods under the influence of different beliefs, cultures, and traditions. We emphasized the role of religion in helping his personality reach a holistic and healthy structure in the various identities she acquired. We tried to scientifically reveal the effect of the religious factor on self-construction through the charitable foundations she established throughout her life. We have selected five examples of these charitable foundations. These are Vakıf Gureba Hospital, Dārü'l-Ma'ārif, Dolmabahçe Mosque, Galata Bridge, and Terkos Lake. While the qualitative research method was used in the study, the technique of examining documents was used. As a result, it has been understood that the influence of religion is positive in self-construction through Bezmialem Valide Sultan and her charitable works. In this process, it has been observed that people exhibit consistent and permanent attitudes and behaviors when religion is the main factor controlling the will.

Keywords

Psychology of Religion; Self-Construction; Religion; Woman; Bezmialem Valide Sultan

Citation

Ersoy, Handan Zülal. "Examining the Effect of Religion Factor on Self-Construction on A Woman: Example of Bezmialem Valide Sultan". *Tetkik 5* (March 2024), 9-27. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1358502>

<i>Ethical Statement</i>	This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled “Examining the Effect of Religion Factor on Self-Construction on A Woman: Bezmialem Valide Sultan”, orally delivered at the 3. Symposium of Turkey Social Sciences (Ersoy, Handan Zülal. “Examining the Effect of Religion Factor on Self-Construction on A Woman: Example of Bezmialem Valide Sultan”. <i>TSBS Bildiriler Dergisi</i> 3 (2023), 75-78, https://doi.org/10.55709/TSBSBildirilerDergisi.384).
<i>Date of submission</i>	11 September 2023
<i>Date of acceptance</i>	19 December 2023
<i>Date of publication</i>	31 March 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
<i>Complaints</i>	tetkik@okuokut.org
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri insan hep bir arayış içinde olmuştur. Bu arayış ilk çağlarda fiziksel ihtiyaçlar içindir. İnsan yaşamını temel ihtiyaçlarını karşılayarak idame ettirmek üzere programlamıştır. Bu süreçte insanın amacı, azami gereksinimlerini sağlayarak hayatta kalmak olmuştur. Davranış ve tutumlarını da bu amaca göre şekillendirmiştir. Zamanla fiziksel ihtiyaçlarını karşılamayı öğrenen insan, ilkel bir yaşamdan kent hayatına doğru bir gelişme seyri içine girmiştir.¹ Kent hayatında insanın karşısına çıkan ilk ihtiyaç, güvenlidir. Hızla artan nüfus, insanın kendisini ve ailesini çevreye karşı koruma içgüdüsiyle harekete yöneltir. Bu güdü aidiyet ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu süreçte insanın amacı ait olduğu zümreye göre davranmaktır. İnsan böylece hayatta kendine bir değer atfederek var olur. Bu durum da insanı psikolojik gereksinimlerinden olan saygınlığına ulaştırır. Zamanla kent toplumunu aşan insanlık, modern çağa ulaşır. Modern çağın temel gereksinimi ise kendini gerçekleştirmedir.² Maslow tarafından ihtiyaçlar hiyerarşisi olarak ifade edilen bu süreçler, literatürde de kendine yer edinmiştir. Temelde kişisel gereksinimler üzerine kurgulanan bu hiyerarşi ile ihtiyaçların sınırsızlığı vurgulanmıştır. İhtiyaçların süreç içinde farklılaşması ile bir kişilik gelişimi modeli çizmiştir. Son aşama olan kendini gerçekleştirme ile insanların asıl tatmini yaşayacağını söylemiştir.³ Ancak, modern çağla beraber üretim ve tüketim artmış, insanın yaşam standartları gelişmiştir. Bu çağ insana tüm ihtiyaçlarını maddi düzlemde sunmuş, aidiyet ihtiyacını da insanı kendine bağlayarak çözmüştür. Çağın esiri olan insan özsaygısını kaybetmiş, kendine yabancılaşmıştır.⁴ Bu yabancılaşmayla insan, kul olduğunu unutmuştur. Dünyaya hakim olma güdüsü ile güdülenerek insanın ruhsal ihtiyaçlarını görmesi engellenmiştir. Bu engelleme birçok kimlik krizine sebep olmuştur. Kendisine verilen kimliklerle kendisini tanımaya çalışan insan, kişilik bütünlüğünü sağlayamamış, umutsuzluğa sürüklenmiştir. Bu süreci önceden sezen Weber insanın modern çağ ile birlikte demir kafese kapatıldığını söylemiştir.⁵ Bu süreçte insanın kişiliğini inşası zorlaşmış, kendinden habersiz bir insan nesli ortaya çıkmıştır. Kendine yabancılaşan insan, iradesini çağa teslim etmiştir. Burada hem içsel hem de dışsal bir olgu olan din, insanın iradesini koruması noktasında etkin faktörlerden biridir. Din faktörünün bu etkisi kendine yabancılaşan insanın kişilik inşasına da yardımcı olur. İnsanın kontrolü dışına çıkarılan iradesini tekrar kendi kontrolüne bırakır ve böylece insana, insan olma kişiliğini kazanma imkanı sunar.

¹ Pierre Clastres, *Devlete Karşı Toplum*, çev. Mert Sert - Nedim Demirtaş (Ankara: Ayrıntı Yayınları, 2019), 45.

² Gizem Sebahat Çoban, "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler", *European Journal Of Educational Social Sciences* 6/1 (2021), 115.

³ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001), 222.

⁴ Sirel Karakaş, *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı* (Erişim 10 Aralık 2023), "Yabancılaşma".

⁵ Zübeyir Nişancı, "Demir Kafes" (Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 2022).

İnsan karşılaştığı iç ve dış etkenler vasıtasıyla kişiliğini iradesini kullanması üzerinden şekillendirirken; dinin olumlu kontrolcü gücünden yararlanır. Kriz anlarında dinin bu gücü daha etkindir. Ancak bu durum cinsiyetler arasında farklılık arz eder. Bu nedenle, kadının kişilik inşasında ve kriz anlarında bu faktörden yararlanmasının etkinliği araştırılması gereken bir konudur. Kişilik oluşumunda bu konuya ilişkin literatür çalışmalarında, cinsiyet üzerinden yapılan araştırmalarda kadın cinsiyetinin özel bir şahıs üzerinden değerlendirilmesine pek rastlanmamaktadır.⁶ Bu konuda alana katkı sağlamak amacıyla olumlu kontrolcü güç olarak dinin, kişilik inşasındaki etkileri kadın üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Bezmialem Valide Sultan örnek olarak seçilmiştir. Bezmialem'in din olgusu ile kişiliğini inşa süreci araştırılmıştır. Çocukluk ve ergenlik dönemine etki eden farklı inanç ve kültürel yapılar incelenmiştir. Hayatı boyunca edindiği kimliklerle kişiliğini bütüncül bir yapıya ulaştırması üzerinde durulmuştur. Bu süreçte din faktörünün etkisiyle yaptırdığı hayır faaliyetleri üzerinden incelemeler yapılmıştır. Bu faaliyetlerine ilişkin çalışmalarından örnekler seçilmiştir. Bu örnekler; Vakıf Gureba Hastanesi, Dârü'l-Ma'ârif, Dolmabahçe Camisi, Galata Köprüsü Ve Terkos Gölü'dür.⁷ Bu çalışmada Bezmialem Valide Sultan'ın din ile şekillendirdiği kişiliği ile hem yaşadığı çağa hem de yabancılaşmanın eşliğinde olan modern insana yol gösterişi, yaptığı hayır faaliyetleri üzerinden sunulmuştur. Araştırmanın temel hedefi, ruhsal ihtiyaçlarına cevap arayan insana, kişilik inşasını bir kadın üzerinden anlatmaktır. Makalede öncelikle kişilik ve kişiliğe etki eden faktörler bağlamında din faktöründen bahsedilmiştir. Sonrasında Bezmialem'in kişiliği hayatından kısa kesitler sunulmuş ve yaptırdığı belli vakıf eserleri üzerinden incelenmiştir. Nitel bir araştırma olan çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanılırken konu psikolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır.

1. Kişilik Kavramı

Kişilik kavramına verilen tanımlar çok çeşitlidir. Bu çeşitliliğin sebebi, kişiliği oluşturan çok sayıda etmenin olması ve kavramın sübjektif yoruma açık olmasıdır. Tanımlama için gerekli genellemeye bir türlü ulaşılammıştır. Psikologlar, filozoflar, sosyologlar, teologlar ve benzeri birçok alanda çalışan insanlar kişiliği kendi alanlarına göre tanımlamışlardır. Bu çalışmada sadece psikologların yaptıkları tanımlar referans alınacaktır. Örneğin, kişilik araştırmacılarının ilki olan Allport kişiliğin 50'den fazla tanımını yaparak bunları sıralamaya çalışmıştır.⁸ Kişilik tanımındaki vurgular özgünlük, devamlılık ve ayırıcı oluş üzerine yoğunlaşmıştır.

Literatürde persona kavramı ile ifade edilen kişilik, aslen Yunancadan gelmektedir. Yunancada tiyatrodan rol yapan aktörün kullandığı maske anlamına gelir. Kişilik ile ilgili olan kavramlar benlik, kendilik, kimlik, karakter ve benzeridir. Bunlardan kişinin ahlaki yönünü belirten kavram, karakterdir. İnsanın kara kutusu olarak literatürde tanımlanan

⁶ Ersoy, "Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi".

⁷ Ersoy, "Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi".

⁸ Ayşe Bayraktutan, *Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer'in Kişiliği* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 2.

karakter; kişinin iç yapısı, çevreden sakladığı her duygu ve düşüncesinin bulunduğu kısımdır. Karakter, kişinin sadece sonradan kazılan özelliklerini ifade etmesi ile kişilik kavramından ayrışır. Karakter, çevrenin değer yargılarına duyarlıdır. Çevrenin karakterli dediği insanlarda bu değer yargılarını hayatlarına içselleştiren kişilerdir. Kimlik ise kişinin sosyal hayatta kazandığı sıfatlardır. Mesela, bir kadın için eş kimliği, anne kimliği gibi. Benlik de ferdin kendisi hakkındaki düşünceleridir, kendini tanımlamasıdır.⁹

TDK'ya göre kişilik, şahsiyetle eş anlamlıdır. Bu bağlamda kişilik, bir kimsenin şahsına ve nefesine ait özelliklerin, ruhi ve manevi niteliklerin bütünü olarak tanımlanır. “Kişilik, fertteki fizyolojik ve psikolojik sistemin dinamik düzenlenmesidir ki, bunlar onun çevresi ile uyumunu sağlayan eşsiz karakterini belirlemektedir”.¹⁰ “Kişilik bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerle ayırt edici, tutarlı ve yapılanılmış ilişki biçimidir”.¹¹ Parot'a göre ise kişilik, “bireyin kendine özgü davranış biçimlerini veren zihni yapısının tüm elemanlarının sentezidir”.¹² Allport'a göre, “bireyin çevreye yapacağı uyumu belirleyen psiko-fiziksel sistemlerin, bireyin kendi içindeki dinamik organizasyonları ve insanın en ayırt edici özelliği onun bireyselliğidir”.¹³

Kişilik, insanın doğuştan getirdiği özelliklerle dış dünya ile etkileşime başladığı andan itibaren ortaya koyduğu tutum ve davranışlar bütünüdür.¹⁴ Doğuştan gelen özellikler mizaç iken dış dünya ile etkileşime girmesiyle oluşturduğu tutum ve davranışlar, karakter olarak ifade edilir. Yani kişilik; mizaç ve karakterin birleşimidir. Dolayısıyla, kişilik doğumla birlikte bir gelişim sürecine girer. Çocukluk ve ergenlik yılları ise sağlam bir kişilik oluşumu için kritik dönemlerdir.

1.1. İslami Literatürde Kişilik

Kişiliğin kaynağı psikolojideki teoriler ve islam düşünce geleneği bakımından farklılık arz eder. Psikolojide kişiliğin kaynağı biyolojik, hissi, toplumsal ve kültürel değerlere yaslanırken tepkilerin ve davranışların biyolojik etkilere dayandığı ve çevreyle şekillendiği iddia edilir. İslam düşünce geleneğinde merkez de olan tevhid inancı, bu gelenekte doğmuş bütün öğretilere temel teşkil etmiştir. Bunu kişilik kavramına verdiği anlamda da görmek mümkündür. Tevhid inancı, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmektir.¹⁵ Bu birlik kişilikte de bütüncü bir yapı oluşmasına kaynaklık eder. İslam düşünce dünyasında, ilime parçalı, bölünmüş bir bakış ile bakma ya da inceleme görülmemiştir. Temelinde birlik olacak şekilde ayrımlar yorumlanmıştır. Bütüncül bir yapı arz eden kişilikte ise denge yönü ön plana çıkarılmıştır. Kişiliği oluşturan tüm

⁹ Sirel Karakaş, *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı* (Erişim 09 Aralık 2023), “Benlik”.

¹⁰ Ahmet Abay, *Kur'an da Kişilik Eğilimleriyle İlgili İlkeler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 80.

¹¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 28.

¹² Tuncel Altınköprü, *Şahsiyet Analizi* (İstanbul: Hayat Yayınları, 1999), 6.

¹³ Behlül Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020), 17.

¹⁴ Ersoy, “Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi”.

¹⁵ Mevlüt Özler, “Tevhit” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2012), 41/22.

etmenler eşit değerde önemlidir. Yani kişilikte biyolojik etmenler kadar fizyolojik etmenler de önemlidir ama burada bir öncelik söz konusu değildir.

Kişilik, TDK'ya göre şahsiyet olarak ifade edilse de İslam düşünce geleneğinde kişilik olarak şahsiyet kavramından ziyade nefis kavramı kullanılmaktadır. “Nefs sözlükte kişiliğin iç yapısını, bedeni ve ruhi boyutuyla insan benliğinin eğilimlerini ruhsal hayatın bütününe ve beşeri kişiliği ifade etmektedir. Benlik ve kişiliği oluşturan bütün yapılar yeti ve yetenekler, fonksiyon ve süreçler nefis kavramına girer.”¹⁶ İnsana yönelik psikolojik bakışın ilk sistemli halini İslam düşüncesinde Muhâsibî (öl. 243/857) bizlere sunmuştur. Ona göre insan; akıl, kalp ve nefis üçlüsünden oluşur. Akıl, bilgi ve düşünceyi; nefis, ise içgüdü ve eğilimleri ifade eder. Bunların denge merkezi ise kalptir. Yani, bu sistemde insanın duygu ve düşüncelerinin tutum ve davranışları ile ifade eden haline kişilik demek mümkündür. Fahreddin er-Râzî'de (öl. 606/1210) benzer bir şekilde insan; akıl, hikmet, tabiat ve şehvetten oluşan bir varlıktır' der. Burada tabiattan kasıt kişinin doğuştan sahip olduğu özelliklerdir. Sonradan kazandıkları özellikler ise kişinin ikinci tabiatını yani karakterini oluşturur. İnsan kişiliğine verilen tanımlarla kişilik tipleri oluşturan Fârâbî (öl. 339/950) insanları dörde ayırır. Bunlar; basit insan, şaşkın insan, ahmak insan ve erdemli insandır. Erdemli insanın düşünce ve davranışlarındaki tutarlılığa vurgu yapan Fârâbî'nin burada sağlıklı bir kişilik inşası gerçekleştirmiş, yani modern psikoloji literatürüne göre kendini gerçekleştirmiş insanı tanımladığını söylemek yerinde olacaktır.

Benzer bir şekilde Gazzâlî (öl. 505/1111) de kişiliği oluşturan dört unsurdan bahseder. Bunlar; Rabbaniyet, behimiyet, sebuiyet ve şeytaniyettir. Bu unsurların birbiri ile mücadelesinde ise koruyucu unsurun din olduğunu söyler. Denge merkezinin ise akıl olduğunu belirtir. Rabbaniyeti bağımsızlık, üstünlük, başarılı olma, engelleri aşma, amacına ulaşma, önder olma, sevilme ve beğenilme gibi istek ve eğilimlerin çıkış kaynağı olarak tanımlar. Bu bir nevi kendini gerçekleştirme aşamasıdır. Behimiyetten kasıt ise insanın fizyolojik ihtiyaçlarıdır. Bunlar beslenme, barınma, cinsellik olarak örneklendirilebilir. Bu istekler şehvet kelimesiyle ifade edilir. Sebuiyet ise öfkelenme, saldırma, tahrip etme gibi davranışların kaynağıdır. Buna gazap gücü de denir. Psikoloji literatüründe buna saldırganlık dürtüsü olarak karşılık bulmak mümkündür. Şeytaniyet ise aldatma, hile yapma, kötülüğü iyilik gibi göstermeye çalışma, akıl ve düşünceyi kötülük yoluyla kullanma eğilimi olarak ifade edilir.¹⁷ Gazap ve şehvet bakımından hayvanla insan tabiatı ortak olarak ifade edilirken benlik bilinci, akıl ve düşünce ile kötülük yapma yönünden insan tamamen kendine özgü bir tür olarak belirtilir.¹⁸

İslam düşünce geleneğindeki önemli isimlerden bir olan İbn Haldûn (öl. 808/1406) da çeşitli ırk ve milletlerde görülen farklı mizaç ve karakter tiplerinin çeşitliliğinin kaynağını coğrafi farklılıklara bağlar. Bu farklılıklar; iklimler, besinler, geçinme, beslenme ve barınma biçimleri gibi faktörlerden oluşur. Kişilerin ilgi alanları, iş ve meslek kolları,

¹⁶ Hayati Hökelekli, “Şahsiyet” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010), 38/297.

¹⁷ M. Doğan Karacoşkun (ed.), *Din Psikolojisi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 85.

¹⁸ Gazzâlî, *İhyau Ulumi'd- Din*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2019), 384.

toplumsal konumlarının kişilik inşasında önemli etkisi vardır. İbn Haldûn bu bağlamla çeşitli mesleklere göre şahsiyet ve karakter tahlilleri yapmaktadır. Ayrıca toplumdaki yönetim tarzının da insanların kişilik ve karakter yapısını etkilediğini söyler. Adil ve yumuşak bir yönetim altındaki insanların, kendine güven duygusu gelişirken; zulüm, zor ve baskıya bağlı aşırı otorite ve cezaya başvuran bir yönetim altındaki insanların ise korku duygusunun esiri olduğunu söyler. Bu insanlarda aşağılık duygusu, kendine güvensizlik ve bağıllık eğilimi gelişir. Bu duygularla yetişen bireylerin kişilik yapılarının tutarlı olmayacağını belirtir.¹⁹

1.2. Batı Literatüründe Kişilik

Batı dünyasında kişilik çalışmalarının Aristo ile başladığını söylemek mümkündür. Aristo, *Phsionomica* adlı eserinde insandaki sabit yüz çizgilerini inceleyerek kişilik ve karakter şekilleri hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Yunan filozofları da kişilik analizinde bu metodu takip etmiştir. Farklı dönemlerde yapılan çalışmalar, kişilik gelişimine ilişkin benzerlik ve farklılıkları kuramlar ile ortaya koymuştur.

Bu kuramlar; psikanalitik, ayırıcı özellik, biyolojik yaklaşım, insancıl yaklaşım, davranışsal/sosyal öğrenme, bilişsel yaklaşım olarak ifade edilir. Fizyolojik yorumlara psikanalitik teoride içgüdüler ve dürtüler, biyolojik teoride genetik kalıtıma bağlı mizaç karakterleri olarak yer verilir.²⁰ Psikanalitik kuramın genel özelliklerine bakacak olursak; bu yaklaşımın öncüsü olan Freud'a göre kişilik 0-6 yaş arasında gelişimini tamamlar. Daha sonraki yaşlardaki yaşantılar 0-6 yaş arası yaşananların sonucudur.²¹ Freud'a göre kişilik üç kısımdan oluşur. Bu kısımlar id, ego ve süperegodur.²² İd, alt benliktir, haz ilkesine göre çalışır. Süperego kişinin vicdanıdır, üst benliktir. Kişiliğin ahlaki yönünü oluşturur. Ego ise dengeleme merkezidir, gerçeklik ilkesi ile hareket eder.²³ Freud bu sürecin psikoseksüel gelişim aşamalarından geçilerek oluştuğunu söyler.²⁴ Neoanalitik yaklaşıma göre ise kişilik yunandaki maske tanımlaması gibi Jung'a göre persona'dır. İnsan toplumda taktığı maskelerin, kimliklerin sonucu olarak kişiliğini ifade eder. Adler'e göre ise aşağılık kompleksi sonucu gelişen yapıdır. Adler derki: "İnsan olmak kendini aşağı hissetmek demektir. Her psikolojik yaşamın başlangıcında derin bir aşağılık duygusu vardır".²⁵ Bu duygu insanın hayattaki gayesidir. İnsanın kişiliğini oluşturan temel güdü, üstün olma arzusudur. Bu arzu insanın tutum ve davranışlarına yön verir. Adler kişilik gelişiminde aile faktörünü ön plana çıkarır. Aşırı özen gösteren aileler ve özen göstermeyen aileler farkına giderek kişilik farklılıklarını açıklamaya çalışır. Varoluşçulara göre ise kişilik, özgür ve irade sahibi olan insanın kendisini tanımlamasından ibarettir.²⁶

¹⁹ Hökeleli, "Şahsiyet", 38/297.

²⁰ Hökeleli, "Şahsiyet", 38/297.

²¹ Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, 7.

²² *Intoduction To Psychology* (Minneapolis: University of Minnesita Libraries Publishing, 2015), 486.

²³ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 45.

²⁴ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 47.

²⁵ Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 29.

²⁶ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı* (İstanbul: Say Yayınları, 2004), 32.

Bu kuramın öncüsü Fromm, hayatta insanın amacı kendini bilmesidir. Kendisini bilmesi ile yaşanacak mutluluğa kavuşmaktır.²⁷ Kuramlardan da anlaşılacağı üzere, kişilik bireyin çevresel faktörler karşısında kendisini nasıl kontrol ettiğine, duygusal yapısına, algılama ve yorumlama biçimlerine bağlıdır.²⁸

Erikson ise kişiliği yaşam döngüsü içindeki konumuyla açıklar. Kişilik ona göre hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreci 8 aşamalı kuramı ile ifade eder. Sosyal dürtünün de kişiliğe etkisine değinen kurama göre temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı utanma ve şüphecilik, girişimciliğe karşı suçluluk duygusu, başarıya karşı aşağılık duygusu, kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası, yakınlık kurmaya karşı soyutlanma, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk hayatın sekiz aşamasıdır. Bu dönemleri başarı ile tamamlayan insan sağlıklı bir kişilik bütünlüğüne kavuşur.²⁹

Batılı araştırmacıların kişilik teorilerinden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür, kişilik oluşumunda biyolojik ve fizyolojik faktörler etkilidir. Biyolojik yönden kasıt kalıtımla gelen kişilik özellikleri, yani mizaçtır. Fizyolojik yönden kasıt ise insanın yaşamı boyunca deneyimleyerek elde ettiği kazanımlardır, yani kişinin karakteridir. Kişilik, mizaç ve karakterin bütüncül halidir. Bu bütüncül yapının eşit ve dengede gelişimi sağlıklı bir kişilik inşasının temelini oluşturur. Anlaşılacağı üzere bu durum, İslam düşünce geleneğinin en baştan beri insanın kişiliğine verdiği tanımlamanın, batılı araştırmacılar tarafından yıllar içinde geliştirilen teoriler ile doğrulanmasıdır.

Kişilik, insanın hem içsel hem de dışsal yapısındaki farklılıklarla oluştuğu için birçok etmeden etkilenir. Bu etmenler aile yapısı, sosyal çevre, yaşam standartları, düşünce yapısı, benimsenen ideolojiler, dini inançlar, kültür ve benzeridir. Bu makalede din faktörü üzerinde durulacaktır. Kişilik tutum ve davranışlar bütünü olarak tanımlanır. Bu tutum ve davranışların tutarlılığı insanın aklıyla sağlaştırdığı iradesi ile mümkündür. İnsanın akıl yetisi doğuştan getirdiği özellikleri barındırır da çevreyle etkileşime geçtiği andan itibaren bunu kullanma şekli davranışlarının iradi olup olmadığını ortaya koyar. Din insanın davranışlarının iradi olmasında kontrolcü faktörlerden biridir. Bu nedenle davranışlara etki eden din faktörü, kişilik inşasında başrol oynar. Allport yaşadığı dönemde kişilik psikologlarının dinin bu başrol durumuna ilgisiz kalmalarından dert yanmıştır. Emmons da benzer bir şekilde kişilik ve din ilişkisinin yeterince araştırılmamasından memnun olmayan isimlerden biridir.³⁰ Bu ilgisizliğin altında dine karşı duyulan eleştirel bakış açısı yatar. Bu çalışmada ise dini olumlu kontrolcü bir güç olarak ele alınacaktır. Dinin sağlam bir kişilikte olmazsa olmaz faktörlerden biri olduğunu somut bir örnekle açıklanacaktır.

²⁷ Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Say Yayınları, 2023), 212.

²⁸ Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, 139.

²⁹ H. Erik Erikson, *İnsanın 8 Evresi*, çev. Gonca Akkaya (Ankara: Okuyan Us Yayın, 2018), 84.

³⁰ Bayraktutan, *Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer'in Kişiliği*, 25.

2. Bezmialem Valide Sultan ve Kişiliği

Bezmialem Valide Sultan'ın hayatının ilk dönemleriyle ilgili bilgiler sınırlıdır. Hakkındaki kayıtlara göre küçük yaşta esirler eliyle saraya cariyeye olarak teslim edilen bir gürcü kızı olduğu sanılmaktadır. 1807 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Cariyeler, Osmanlı da hareme küçük yaşlarda kayıt edilirdi. Bu sebeple doğum yerleri ve kökenleri harem kayıt defterlerine yazılmazdı. Cariyelere verilen yeni kimliklerle yeni hayatları başlamış olurdu. Bezmialem Valide Sultan, bu sebeple farklı inançlar, farklı kültürlerle erken yaşta temas etmiştir. Cariye olarak Osmanlı haremine girmesiyle kişiliği ve kimlikleri yeniden şekillenmeye başlamıştır. İlk olarak aldığı yeni isim Bezmialem olmuştur. Bezm, Farsçada muhabbet meclisi demektir. Bezmialem ise dünyanın, alemin meclisi anlamına gelir. Sarayda yetişip eğitim alan Bezmialem Valide Sultan 2. Mahmut'un eşi olur. 2. Mahmut'un 32 çocuğu vardır.³¹ Bunlardan 15 tanesi erkektir. Fakat Abdülmecit ve Abdülaziz dışındaki çocukları çeşitli sebeplerden vefat etmiştir. Bu süreçte Bezmialem'in de dört erkek çocuğu olur. Bunlar Abdülhamit, Ahmet, Mehmet ve Abdülmecit'tir. Sadece Abdülmecit hayatta kalmayı başarır. Bezmialem erken yaşta üç erkek evladının acısını yaşar. Bezmialem'in yaptırdığı hayır eserlerinin sağlık alanıyla ilgili olması erken yaşta yaşadığı bu acının sonucu olduğunu söylemek uygun olacaktır. Bu vefatlardan sonra Bezmialem kendini son oğlu Abdülmecit'e adanmıştır. Bu nedenle güçlü bir anne oğul ilişkileri vardır. Abdülmecit'in yaşamasıyla beraber ikinci kadınlığa yükselen Bezmialem Sultan, 2. Mahmut'un ölümü ve oğlunun tahta çıkmasıyla Valide Sultan olmuştur ve Mehd-i ulya-yı saltanat unvanını kazanmıştır. Abdülmecit'le olan sağlam ilişkisi ve Abdülmecit'in 16 yaşında tahta çıkması Bezmialem Valide Sultan'ı siyasi hayatta da etkin kılmıştır.³² O döneminin görünmez politik liderlerinden biridir. Bu durum, birçok kaynakta Osmanlıda kadının sadece haremden varlık gösterebildiği tezini çürütecek bir bilgidir.

Hayatı boyunca birçok vakıf eserini toplumun hizmetine sunan Bezmialem Valide Sultan, yaşadığı zorlu hayat yolculuğunda, yaşadığı krizleri din duygusuyla aşmış bunu da insanlara hayırsever kişiliği ile sunmuştur. Vefatına sebep olan hastalığına, Yalova kaplıcalarında çareler aramıştır. Ancak çareler yetersiz kalmış 3 Mayıs 1853 yılında İstanbul, Beşiktaş da vefat etmiştir. 2. Mahmut'un mezarının yanına defnedilmiştir.³³

Hayata gözlerini nerede açtığı bilinmese de bebeklik döneminin çalkantılı geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu süreçte batılı araştırmacıların tariflerindeki gelişim aşamalarını sırasıyla yaşadığını düşünmek tutarlı olmayacaktır. Ancak saraya girdikten sonraki hayatına bakıldığında temel güven duygusunu kazandığını, aradığı aidiyet hissini aldığı eğitimle beraber dini inançta bulduğu ortadadır. Erken yaşta cariyeye, anne, sultan ve benzeri birçok kimlikle bütünleşmeyi başarmıştır. Yaşadığı olumsuz olaylar, evlat acıları bile onu kimlik krizine sürüklemek yerine dini inancına daha sıkı bağlanmaya yöneltmiştir. Hayatı boyunca üretkenliğini durgunluğa teslim etmeyen Valide Sultan,

³¹ Fahameddin Başar, *Vakıf Kuran Kadınlar* (Ankara: VGM Yayınları, 2019), 201.

³² Arzu Terzi, *Bezmialem Valide Sultan* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 62.

³³ M. Hüdayi Şentürk, "Bezmialem Valide Sultan" (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992), 6/109.

vefatıyla beraber hem çağına hem de gelecek çağlara kişiliğiyle örnek olmayı başarmış şahıslardan biri olmuştur.

Kişiliği etkileyen birçok faktör vardır. Bezmialem Valide Sultan'ın hayatına baktığımızda ise; bu faktörlerden en etkili ve merkezi olanı dindir. Din ile elde ettiği teslimiyetçi ruhunu yansıttığı davranışları; kendinde şahsiyet bulur. Yaşam tarzı ile düşünce dünyasının bütünlük içinde olduğunu ve bunun sonucunda güçlü bir karakter yapısının olduğunu söylemek mümkündür. Varoluşunu İslam dini üzere anlamlandırır. İslam'ın ona verdiği kimlikle diğer kimliklerini dengelemeyi başarmıştır. Ona göre hayatını şekillendiren merkezi değer, dini inancıdır.

Samimi bir dindar olan Bezmialem Valide Sultan, düzenli olarak her yıl hac ve umre ibadetini vekaleten yaptırmıştır. İnanıcının getirdiği ahlaklı, vicdanlı, merhametli, muhabbetli, cömert ve benzeri birçok özelliği kişiliğinde merkezi değerinin etrafında konumlandırmıştır.³⁴ Bulunduğu konuma rağmen dünyevi istek ve arzuları olmayan bir şahıstır. Hz. Muhammed'in yolundan ve öğretisinden ayrılmamış ve bu öğretiyi yaymak için elinden geleni yapmıştır. Bunu Bezmialem'in taşıdığı mühründe görebildiğimiz gibi; "Muhabbetten Muhammed oldu hasıl, Muhammed'siz muhabbetten ne hasıl; zuhurundan Bezmialem oldu vasil", dönemin şairi Ziver Paşa şiirinde de yer almıştır.³⁵ "Bezmialem Valide Sultan; akıllı, tedbirli, şefkatli ve cömert bir kadın, dünyevi hırs ve gösterişlerden kendini alkoymaya muvaffak olmuş seçkin bir kimse idi".³⁶ Bezmialem'in kişiliği ile ilgili yapılan araştırmalarda böyle tanımlamalara rastlamak çok doğaldır. Tüm hayatı boyunca etrikalardan, israftan, aşırıdan kaçınmıştır. Peygamberimizin emri üzere ifrat ve tefrikten uzak durmuştur. Erken yaşta tahta geçen oğluna devlet işlerinde yardım etmiş, ancak sınırını hep korumuştur. Cevdet Paşa eserinde Bezmialem için, Sultan Abdülmecit'in ve özellikle saray kadınlarının israfını anlatırken Bezmialem'in her zaman oğlunu yönlendirdiğini, onun zamanında harem kadınlarının aşırı israfa kaçmadıklarını ve haremi kontrol altında tuttuğunu aktarır.³⁷

Sarayın ve unvanlarının ona sunduğu kalıplara kendisini hapis ederek değil, İslam medeniyetinin şekillendirdiği kişiliği ile toplumun her alanında varlığını göstermiştir. Maaş ve gelirleri ile fakirleri doyurmuş, ihtiyaçlarını gidermiş, rahmet ve şükranla anılmasına vesile olacak birçok hayır eserini gelecek nesillere miras bırakmıştır. Yaşadığı manevi hayatın izleri olarak tekke ve dergahlara büyük miktarlarda bağışlarda bulunmuştur. Bizzat mahalle mahalle dolaşarak fakir ve muhtaçlara yardım eli uzatmış, kimsesiz kızları evlendirmiş, borcunu ödemeye gücü yetmeyene, hapse düşmüş kimselere ve yakınlarına mali ve nakli yardımlarda bulunmuştur.³⁸

Kişiliğini din ile şekillendiren Bezmialem, davranışlarına da bunu vakıf müessesesi üzerinden yansıtmıştır. Ve bu vakıfların devamlılığı için çok sayıda emlak ve nukud-i

³⁴ Terzi, *Bezmialem Valide Sultan*, 254.

³⁵ Zivar Paşa, *Asar-ı Ziver Paşa: Divan ve Münşeat* (Ankara: Açık Erişim TBMM Yayınları, 1314).

³⁶ Terzi, *Bezmialem Valide Sultan*, 252.

³⁷ Terzi, *Bezmialem Valide Sultan*, 253.

³⁸ Terzi, *Bezmialem Valide Sultan*, 252.

mevkufe bırakmıştır.³⁹ Kendisi Osmanlı tarihinde en fazla vakıf kuran sultanlarındanır.⁴⁰ Hayırsever kişiliğini kazanırken kendinden ödün vermemiş, çağın, sistemin esiri olmamıştır. Dini inancının açtığı ufukla varoluşunu anlamlandırmış, kendini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Vakıf kültürü onun bu sağlam kişiliğini koruyarak günümüz nesline örnek kılmıştır. Çok sayıdaki vakıf eserlerinden örneklik teşkil etmesi için beş alan seçilmiş ve öne çıkan eserler Bezmialem'in kişiliği bağlamında yorumlanmıştır.

2.1. Vakıf Gureba Hastanesi

İlk olarak, dönemin şartları ve salgın hastalıklar nedeniyle yaşanan kayıplara Bezmialem Valide Sultan kayıtsız kalmamıştır. Özellikle, kendisinin de üç evladını kaybetmesi bu noktada güdüleyici olmuştur. Yaşadığı krizi kendine ve topluma yabancılaşarak çözmek yerine; bizzat hayatın içine daha çok dahil olarak dini inancının getirdiği umut duygusuyla yaptırdığı hastane ile aşmıştır. Gureba Hastanesi, Bezmialem Valide Sultan'ın fakir ve öksüz insanların tedavilerini ücretsiz karşılaması için yaptırdığı hayır kurumudur. Gureba arapça bir kelime olup garip isminin çoğuludur. Anlamı yoksullar, evsizler, vatanından uzakta olan yoksullardır. Bu kişiler vakıf hastanesinin mürtezikasını oluşturur. Vakıf statüsündeki ilk yoksul ve yetim hastanesidir.⁴¹ 1826 yılında Osmanlı'da özellikle de İstanbul da görülen kolera vakaları ve 1843 de görülen çiçek hastalığı salgının varlığı hastanenin kurulma gereksinimi açıklayıcıdır. O zamanlar İstanbul'da bulunan dört hastane vardır. Ancak bunlar tehlikeli salgın koşullarında halka yeterince hizmet sunamadıkları için Bezmialem Valide Sultan bu alanda uzmanlaşmış bir hastanenin kurulmasını istemiştir. Sultan Abdülmecit'in de desteğiyle hastane inşasına başlanmıştır. Hastane arazisi vakıf arsalarından oluşmaktadır. Bazı kaynaklara göre Valide Sultan bir gece rüya görür. Bir kimse ona sen öyle bir iyilik yapacaksın ki, dünya durdukça iki yüz adam senin lehine konuşacak diyordu.⁴² Bunun üzerine Bezmialem Valide Sultan hastaneyi 200 erkek hastanın kalabileceği şekilde yaptırır. Bu örnekten anlaşılacağı üzere kişiliğinin inşasında rüyalara önem atfetmiştir. Bu da Freud'un metoduyla Bezmialem'in davranışlarına etki eden faktörün üçüncü kişiler tarafından anlaşılmasına kolaylık sağlamıştır. 31 Ekim 1845'te hastane camisi ile birlikte açılır. Bugün de hala Bezmialem Vakıf üniversitesi adına hizmet vermeye devam eden hastane T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlıdır. Bu vakfın bir diğer önemli noktası ise hastahane tabirinin ilk kez kullanıldığı eser olmasıdır.

2.2. Dārū'l-Ma'ārif

Yaptırdığı hayır eserlerinin bir diğer alanı, eğitimidir. Dini inancının ilk emri oku ile erken yaşlarda tanışan Bezmialem, hayatı boyunca ilim yolundan ayrılmamıştır. Bu durumu davranışlarında yansıtan Valide Sultan yaptırdığı Dārū'l-Ma'ārif ile eğitime

³⁹ Şentürk, "Bezmialem Valide Sultan", 6/109.

⁴⁰ Başar, *Vakıf Kuran Kadımlar*, 205.

⁴¹ Şentürk, "Bezmialem Valide Sultan", 6/109.

⁴² Şentürk, "Bezmialem Valide Sultan", 6/109.

verdiği önemi kalıcı hale getirmiştir. Okul Sultan Abdülmecit'in eğitim reformlarını ilk uygulayan okul olduğundan batılı bir lise görünümündeydi. Okul, bürokraside ihtiyaç duyulan yeni tip memurlar yetiştirmeyi amaçlıyordu. Klasik Osmanlı eğitiminin yanında aritmetik, felsefe, coğrafya gibi bazı derslerde müfredata dahil edilmiştir. Osmanlı da okul olarak tasarlanan ve bu plan doğrultusunda inşa edilen ilk büyük yapı ve aynı zamanda ilk sivil lisedir. 28 Nisan 1850 tarihinde Sultan Abdülmecit önderliğinde açılmıştır. Padişah okula kızını ve oğlunu kaydettirerek okula ne kadar değer verdiğini de göstermiştir. Mektebe giriş şartlarının olduğu Takvim-i Vekayi okulun açılmasıyla yayınlanmıştır. Valide Sultan okulun giderlerini karşılamak için geliri yüksek vakıflarını okula bağışlamıştır. Bunların yanında iki saat, bir litografi matbaası ve bir kütüphaneyi de kendi şahsi malvarlığından bağışlamıştır.⁴³ Bu kitapların çoğu bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesinde sergilenmektedir.

2.3. Dolmabahçe Camisi

Diğer bir alan ise dini ibadettir. Dolmabahçe Camisi tam da bu noktada dikkatle incelememiz gereken eserlerin başında gelmektedir. İnsanın davranışlarını belirleyen kişisel ve psikolojik etmenler vardır. Bu etmenlerden biri olan dini inanç, Bezmialem'in kişiliğinde kendini hayırseverlik olarak göstermiştir. Mevlana'nın dediği gibi "Kardeşim sen düşünmeden ibaretsin. Geriye kalan et ve kemiksin. Gül düşünürsen gülistan olursun, diken düşünürsen dikenlik olursun". Bu bağlamda, Bezmialem'in düşünce yapısını oluşturan İslam öğretisinin somut halini Dolmabahçe Camisi olarak görmek mümkündür. Bezmialem Valide Sultan tarafından inşaatı başlatılmıştır. Fakat Bezmialem'in ömrü caminin tamamlandığını görmeye yetmemiştir. Oğlu Abdülmecit tarafından 1855 yılında tamamlanmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın saat kulesi yönündeki avlu kapısının tam karşısına düştüğü için yapıldığı günden beri Dolmabahçe Camii adıyla anılmış ve literatüre de bu şekilde geçmiştir. Yapıldığı dönemin genel yaklaşımını ve sanat zevkini mimari yapısında taşımıştır. Bugün hala ayakta duran cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş ve ibadete açılmıştır.

2.4. Galata Köprüsü

Kişiliğin sağlamlığı dengeli bir düşünce dünyasının varlığı demektir. Bu dünyada bir merkezi değer ve o değer çevresinde şekillenen tutum ve davranışlar vardır. Bezmialem Valide Sultan tevhit merkezli bir medeniyet tasavvurunda yetişmiştir. Bu nedenle inancının ona sunduğu ilkelere göre kişiliğini inşa etmiştir. İslam peygamberinin (S.A.S.) "Olgun bir mümin, sonu cennet oluncaya kadar hiçbir hayra doymaz, hiçbir hayırdan geri kalmaz" hadisi ile hareket etmiştir.⁴⁴ Galata Köprüsü bu bağlamda Bezmialem'in İstanbul'a miras bıraktığı önemli eserlerden biridir. Eminönü ve Kadıköy'ü bir köprü ile bağlama çalışmalarının tarihi çok eski yıllara kadar gider. Yıllar içinde birçok deneme yapılsa da coğrafi şartlardan dolayı bir türlü çözüm bulunamaz. Bezmialem'in

⁴³ Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri", *Bezmialem Valide Sultanın Eğitim İslahatındaki Rolü Ve Valide Mektebi Darülm Maarif*, ed. Hidayet Yavuz Nuhoğlu (İstanbul: İslam Tarih Sanat Ve Kültür Araştırmaları Merkezi, 2001), 35.

⁴⁴ Tirmizî, "İlim", 19.

önderliğinde oluşturulan bir heyetle Galata köprüsü çalışmaları tekrar başlar ve modern anlamda ilk Galata köprüsü inşa edilir. Köprüye Cisir-i Cedid, Valide Köprüsü, Yeni Köprü ve benzeri birçok isim verilmiştir. İnşaata tamamlanan köprüden ilk geçen kişi Sultan Abdülmecit olmuştur.⁴⁵ Yıllar için de köprüyü yenileme çalışmaları yapılmıştır. Günümüzde de halen varlığı devam etmektedir.

2.5. Terkos Gölü

Su, insanlığın varoluşundan beri temel bir ihtiyaçtır. İnsanın bu ihtiyacını karşılaması yaşamını sürdürmesi için öncelik arz eder. Bu nedenle; su yıllarca aranan, bulununca etrafına yerleşilen, yerleşilemezse taşınması için yeni icatlar geliştirilen, hatta uğruna günümüzde gizli savaşlar verilen yaşam kaynağıdır. İslam dininde insanı yaşatmak esastır. Bu nedenle insanın yaşam kaynağı olan suya da büyük önem atfedilmiştir. Bu durum peygamberimizin hadisleriyle ve yaşamından örneklerle ortaya konmuştur. Peygamberimizin başından şöyle bir olay geçtiği rivayet edilir.⁴⁶ “Sa’d b. Ubade’nin annesi vefat etmişti ve Rasulullah’a gelerek: Ey Allah’ın Rasulü! Annem öldü onun adına sadaka verebilir miyim? diye sordu. Rasulullah da, Evet buyurdu. Sa’d, hangi sadaka daha hayırlı ve değerlidir? diye sorunca, Rasulullah; insan ve hayvanların su ihtiyacına cevap vermektir, buyurdu. Bunun üzerine Sa’d Medine’de bir çeşme yaptırmış, o çeşme uzun süre insanlara hizmet etmiştir.⁴⁷ Bu örnek İslam medeniyetinin her döneminde müslümanlara örnek teşkil etmiştir. Bunun yansıması olan sebiller, çeşmeler, su kuyularını birçok islam coğrafyasında görmek mümkündür. Bezmialem de bu geleneğin bir takipçisidir. Bu takip Bezmialem Valide Sultan’a İstanbul’da Terkos gölünü vakıf ettirmiştir. O dönemlerde İstanbul da yaşanan nüfus artışı, su tüketimini de etkilemiştir. Var olan kaynaklar su ihtiyacını karşılamamaktadır. Bundan dolayı Terkos gölünden İstanbul’a su getirme fikri ortaya atılmıştır. Bezmialem Valide Sultan da toplumun bu ihtiyacına duyarsız kalamayarak su sorunu çözüme kavuşturmuştur. Terkos Gölü’nün suyunun İstanbul halkına ulaşımını sağlayarak vakfetmiştir.⁴⁸

Sonuç

Günümüzde insan maddi manevi tüm ihtiyaçlarının karşılığını maddi zeminde aramaktadır. Bu arayış onu kişiliğinin inşasına etki eden dış faktör çevreye yöneltmiştir. Bu durumun doğal sonucu da insanın kendinden uzaklaşmasıdır. Bu uzaklaşma, insanı asli soru olan “ben kimim”e cevap veremez hale getirir. İnsanın bu sürecini kendine yabancılaşma olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Kendine yabancılaşan insan, çevrenin yönlendirmesi ile tutum ve davranış sergiler. Kendine ait bir kişilik edemez. Bu durumun insanı bunalıma ve depresyona sürüklediği de inkar edilemez bir gerçekliktir. Geleceğimiz için en önemli ihtiyaçlarımızdan birisi, sağlıklı kişiliğe sahip insanlar

⁴⁵ Bezmialem Vakıf Üniversitesi, “Valide Köprüsünden Galata Köprüsüne”, *Bezmialem Aktüel Dergi* 1/5 (2014), 5.

⁴⁶ Bezmialem Vakıf Üniversitesi, “İstanbul’un Kalbine Akan Su: Terkos Gölü”, *Bezmialem Aktüel Dergi* 1/15 (2017), 25.

⁴⁷ İbn Mace, "Edeb", 8.

⁴⁸ “Bezmialem Vakıf Üniversitesi, “İstanbul’un Kalbine Akan Su: Terkos Gölü”, 25.

yetiştirmeğidir. Günümüzde toplumda insanın özerk kişiliği ile var olması için yapılan çalışmalar yetersizdir. Aslında İslam medeniyetine baktığımızda birçok isim bize bu noktada davranış mümessili olacak niteliktedir. Bu çalışma kişilik inşası örneği sunarak insanın varoluşunu anlamlandırılmıştır. Kendisine yabancılaşan insana, insan olmanın ne olduğu İslam medeniyet tasavvurunda yetişmiş Bezmialem Valide Sultan ile hatırlatılmıştır.

Bezmialem Valide Sultan küçük yaşlarda saraya cariyeye olarak girmiştir. Sonrasında Sultan 2. Mahmut'a dört erkek evlat vererek ikinci kadınlığa kadar yükselmiştir. Dönemin sağlık şartlarındaki yetersizlikler üç erkek evladının küçük yaşta vefat etmesine sebebiyet vermiştir. Son oğlu olan Abdülmecit ise 2. Mahmut'un vefatıyla tahta geçmiştir. Bu geçiş Bezmialem'e Valide Sultan unvanını kazandırmıştır. Osmanlı'nın gerileme dönemine denk gelen bu süreçte siyasi ve toplumsal kargaşaların olması, Abdülmecit'in küçük yaşta ve tecrübesiz olarak tahta çıkması Bezmialem Valide Sultan'ın hem sosyal hem de siyasi alanda aktif olmasına neden olmuştur. Hayatında dini merkeze alan Valide Sultan, kişiliğini din ile inşa ettiğinden mücadelelerle dolu bu süreci kendine, insana yabancılaşmadan zamanı ve olayları doğru tahlil ederek başarmıştır. Bunu zamanımızda hareme kapatıldığı düşünülen bu kadın yapmıştır. Yine zamanımızda din ile kısıtlandığını düşünen kadınlara da din ile yapılabileceğini göstermiştir.

Girdiği sarayda Sultan olan Bezmialem, bunu bahşeden gerçek Sultan'a teslimiyetini şahsiyeti ile ortaya koyduğundan bu yolun rehberi olan İslam Peygamberine muhabbeti de bir başkadır. Bu nedenle hayatının her zerresine İslam Peygamberinin sünneti yön vermiştir. Misalen şöyle düşünülmelidir ki Bezmialem Valide Sultan, peygamberin "...Allah, ancak samimiyetle sadece kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder"⁴⁹ hadisi bağlamında hayatının her alanında samimi bir şekilde ve sadece Allah'ın rızasını ve takdirini gözeterek kendisini vakıf hizmetlerine adanmıştır. İhtiyaç sahibinin kimliği, cinsi, ırkı, türü fark etmeden herkesin ve her şeyin ihtiyacına yetişmeye çalışmıştır. Bu çabasıyla hem kendi zamanında hem de zamanımızda gerekli takdiri her kesim tarafından görmüştür. Dönemin de payitaht ile halkı arasında gönül elçisi olan Bezmialem Valide Sultan, günümüzde ise mümtaz bir şahsiyet olarak başta kadınlar olmak üzere tüm insanlığa örnek olmuştur.

Sonuç olarak, insan "ben kimim" sorusuna inancı üzerinden cevap verdiğinde mensup olduğu dinin yansıması olarak yaşadığı toplumda görülür. Bezmialem Valide Sultan da bu soruya inancı olan İslam dini üzerinden cevap vermiştir. İnsana yabancılaşmadan insan olabilmek adına seçtiği davranış mümessili ise İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'dir. Bu nedenle hayatı boyunca karşılaştığı tüm süreçlerde, inişlerde çıkışlarda, kayıplarda kazanımlarda insan sıfatının dışına çıkmadan insan olarak kalabilmiştir. Hem zamanında hem de zamanımızda şahsiyetiyle varlığını sürdürmüş ve sürdürmektedir. Bu şahsiyetli duruş örneğini sergileyen saraya cariyeye olarak girmiş bir kadındır. Bu durum günümüzde birçok kimlik sahibi olabilmek adına sıkıştırılmış, çaresiz bırakılmış; ne için tercih edildiği bilinmeyen kimlikler uğruna köleleşmiş kadınların, bu

---

⁴⁹ Hadislerle İslam (Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, ts.) (Erişim 04 Ekim 2023).

esaretten kurtulup şahsiyetlerini inşa edebilmeleri için en güzel örnektir. Dinin kişiliğin inşasındaki olumlu etkisinin Bezmialem Valide Sultan üzerinden tüm kadınlara davranış müemessili olduğu ortadadır. Değer verilen insansa; kadın erkek fark etmez bu şahsiyetli duruşu sergileyen herkes kalıcı olacaktır.

Kaynakça | References

- Abay, Ahmet. *Kur'an da Kişilik Eğilimleriyle İlgili İlkeler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=2R00VjywMO25o7Y46XVa9A&no=yGgLrsWYZk8jMQs_YpoQsA
- Adler, Alfred. *İnsanı Tanıma Sanatı*. İstanbul: Say Yayınları, 23. Basım, 2004.
- Altınköprü, Tuncel. *Şahsiyet Analizi*. İstanbul: Hayat Yayınları, 5. Basım, 1999.
- Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 12. Basım, 2021.
- Başar, Fahameddin. *Vakıf Kuran Kadınlar*. Ankara: VGM Yayınları, 2019.
- Bayraktutan, Ayşe. *Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer'in Kişiliği*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=pquyWshNcdtX4Nau9oyLpQ&no=EVYLSa00xAQtoCjsjKYH5Q>
- Bezmialem Vakıf Üniversitesi. "İstanbul'un Kalbine Akan Su: Terkos Gölü". *Bezmialem Aktüel Dergi* 1/15 (2017), 18-35.
- Bezmialem Vakıf Üniversitesi. "Valide Köprüsünden Galata Köprüsüne". *Bezmialem Aktüel Dergi* 1/5 (2014), 4-9.
- Clastres, Pierre. *Devlete Karşı Toplum*. çev. Mert Sert - Nedim Demirtaş. Ankara: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım., 2019.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2017.
- Çoban, Gizem Sebahat. "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler". *European Journal of Educational Social Sciences* 6/1 (2021), 111-118.
- Gazalî. *İhyau Ulumi'd- Din*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2019.
- Erikson, H. Erik. *İnsanın 8 Evresi*. çev. Gonca Akkaya. Ankara: Okuyan Us Yayın, 2018.
- Ersoy, Handan Zülal. "Kişilik İnşasında Din Faktörünün Etkisinin Bir Kadın Üzerinden İncelenmesi: Bezmialem Valide Sultan". *TSBS Bildiriler Dergisi* 3 (10 Ağustos 2023).
<https://doi.org/10.55709/TSBSBildirilerDergisi.384>
- Fromm, Erich. *Sahip Olmak Ya Da Olmak*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Say Yayınları, 8. Basım, 2023.
- Hökelekli, Hayati. "Şahsiyet". 38/297-298. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.
- Karacoşkun, M. Doğan (ed.). *Din Psikolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2012.
- Karakaş, Sirel. *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı*. Erişim 09 Aralık 2023. www.psikolojisozlugu.com (Sürüm: 5.2.0/2022)

- Karakaş, Sirel. *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı*. Erişim 10 Aralık 2023. www.psikolojisozlugu.com (Sürüm: 5.2.0/2022)
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001.
- Nişancı, Zübeyir. “Demir Kafes”. *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 2022. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/demir_kafes
- Özler, Mevlüt. “Tevhit”. 41/22-24. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2012.
- Pilehvarian, Nuran Kara. “Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri”. *Bezmialem Valide Sultanın Eğitim Islahatındaki Rolü Ve Valide Mektebi Darülmaarif*. ed. Hidayet Yavuz Nuhoglu. 489-498. İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi, 2001. https://isamveri.org/pdfdrgr/D083550/2001/2001_PILEHVARIANNK.pdf
- Şentürk, M. Hüdayi. “Bezmialem Valide Sultan”. 6/108-113. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992.
- Terzi, Arzu. *Bezmialem Valide Sultan*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Tokur, Behlül. *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020.
- Zivar Paşa. *Asar-ı Ziver Paşa: Divan Ve Münşeât*. Ankara: Açık Erişim TBMM Yayınları, 1314. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1056>
- Intoduction to Psychology*. Minneapolis: University of Minnesita Libraries Publishing, 2015.